

Zakład Medycyny Rodzinnej i Pielęgniarstwa Środowiskowego Akademii Medycznej
w Białymstoku
Department of Family Medicine and Community Nursing, Medical University of Białystok,

ANNA OWŁASIUK

Violence in adolescents from families with the alcoholic problem

---

Agresja młodzieży w rodzinie z problemem alkoholowym

Rozpowszechnienie problemów związanych z alkoholem w ogólnej populacji Polski wynosi ok. 10% i stale rośnie. Szacuje się, iż obecnie wychowuje się około 4 milionów dzieci wśród osób nadużywających alkoholu, zaś 1,5 miliona wśród uzależnionych od alkoholu [3,4].

Rozwój dzieci i młodzieży wychowującej się w rodzinach patologicznych, w tym przede wszystkim w rodzinach nadużywających alkoholu, od wielu lat stanowi przedmiot zainteresowań licznych badaczy w kraju i na całym świecie [3].

W sytuacji, gdy u jednego z członków rodziny dochodzi do centralizacji życia wokół alkoholu zaburza się funkcja całej jednostki – rodziny i każdego z jej członków z osobna. Rodzina dotknięta alkoholizmem bardzo szybko zmienia się w dysfunkcyjną, czyli taką, która nie spełnia już swoich naturalnych funkcji [3,4].

Rodzina z problemem alkoholowym jest to taka rodzina, w której jedna z osób pije w sposób nadmierny, destrukcyjny lub niekontrolowany [2,8]. M. Ryś określa rodzinę z problemem alkoholowym „(...) jako dysfunkcyjny system wewnątrzrodzinny, zaburzony układ, w którym picie jednego członka jest integralną częścią tego systemu. Alkoholizm osoby uzależnionej staje się punktem odniesienia dla przeżyć, nastawień, zachowań i procesów występujących w rodzinie. Osoba pijąca w rodzinie w sposób destrukcyjny dostarcza wszystkim innym problemów życiowych i uczuciowych, tak więc cała rodzina boryka się z szeroko rozumianym problemem alkoholowym [2,7,8].

Najdelikatniejszą strukturę psychofizyczną mają oczywiście dzieci, dlatego zachodzące zmiany są dla nich najdotkliwsze i najtrwalsze [4]. Dzieci żyjące w tych rodzinach doznają wielu fizycznych i emocjonalnych szkód, cierpienia. Podlegają one wpływowi stresogennych i patologicznych czynników, „(...) stanowiących źródło głębokich urazów psychicznych, powodujących zmiany w strukturze osobowości oraz problemy emocjonalne i zaburzenia w zachowaniu [2]. Powszechnie uważa się, że wczesne doświadczenia i przeżycia dzieci w domu rodzinnym mają ogromne odbicie w późniejszym rozwoju osobowości.

Zasadniczym problemem badawczym było udzielenie odpowiedzi na pytanie – Czy alkoholizm rodzica ma wpływ na zachowania agresywne u dzieci?

MATERIAŁ I METODA

Badania przeprowadzono wśród uczniów pierwszych klas Gimnazjum w wybranej losowo Szkole Gimnazjalnej w Białymstoku. W badaniach wzięło udział 60 dzieci, (22 dziewcząt i 38 chłopców).

Wyłoniono dwie grupy badawcze: pierwszą stanowiły dzieci z rodzin z problemem alkoholowym, drugą - kontrolną stanowiły dzieci z rodzin, w których ten problem nie występuje. Wyłonienie obu grup badawczych było oparte o wywiady z wychowawcami klas. Obie grupy liczyły po 30 uczniów.

Narzędziem badawczym był kwestionariusz „Próbki Zachowań”, który zawierał sześć propozycji charakterystycznych zachowań. Po zapoznaniu się z kwestionariuszem, uczeń był proszony o ocenę

każdego kolegi w swojej klasie i wpisanie symbolu (A, B, C, D, E, F), który najtrafniej charakteryzuje jego postępowanie:

- ⇒ Jest koleżeński i uczynny (symbol „A”),
- ⇒ Obrzuca innych obelżywymi słowami (symbol „B”),
- ⇒ Zdarza mu się używać przemocy fizycznej (symbol „C”),
- ⇒ Jest wrażliwy na krzywdę innych (symbol „D”),
- ⇒ Mści się z byle powodu (symbol „E”),
- ⇒ Sprawia mu przyjemność denerwowanie i doprowadzanie kogoś do złości (symbol „F”).

WYNIKI

W badaniu wzięło udział 60 dzieci (22 dziewczynki i 38 chłopców) uczniów klas I - szych Szkoły Gimnazjalnej w Białymstoku. Wszystkie badane dzieci zamieszkiwały na terenie miasta Białegostoku. Obie grupy badawcze liczyły po 30 uczniów (pierwszą stanowiły dzieci z rodzin z problemem alkoholowym, drugą zaś dzieci wywodzące się z rodzin bez problemu alkoholowego).

Wyniki badań wskazują, iż niemal połowę badanej młodzieży gimnazjalnej (48,3%) charakteryzuje skłonność do „obrzucania innych obelżywymi słowami”. Dane prezentuje tabela 1. Ponad sześciokrotnie częściej (83,3%) ten typ zachowań prezentują dzieci z rodzin dotkniętych problemem alkoholowym w stosunku do dzieci z rodzin bez problemu alkoholowego (13,3%).

Identyczny odsetek (50,0%) badanej młodzieży odczuwa przyjemność denerwując i doprowadzając innych do złości. Niemal trzykrotnie częściej (73,3%) owe zachowania przejawia młodzież z grupy I -szej. Nieco mniej (41,7%) uczniów mści się z byle powodu, zdecydowanie częściej dotyczy to dzieci z grupy I-szej. Co trzeci badany uczeń (36,7%) używa przemocy fizycznej, stosunkowo częściej (63,3%) dotyczy to dzieci z rodzin z problemem alkoholowym.

Tabela 1. Charakterystyka form zachowań agresywnych. w poszczególnych grupach (w %)

Formy zachowań	Grupa I (z problemem alkoholowym) N=30				Razem N=30		Grupa II (bez problemu alkoholowego) N=30				Razem N=30		Ogółem N=60	
	Tak		Nie		N	%	Tak		Nie		N	%	N	%
	N	%	N	%			N	%	N	%				
B	25	83,3	5	16,7	30	100,0	4	13,3	26	86,7	30	100,0	29	48,3
C	19	63,3	11	36,7	30	100,0	3	10,0	27	90,0	30	100,0	22	36,7
E	20	66,7	10	33,3	30	100,0	5	16,7	25	83,3	30	100,0	25	41,7
F	22	73,3	8	26,7	30	100,0	8	26,7	22	73,3	30	100,0	30	50,0

Posłużenie się kwestionariuszem „Próbki Zachowań” pozwoliło na wyłonienie grupy młodzieży z cechami zachowań agresywnych. Znalazły się w niej dzieci, u których stwierdzono jeden z typów zachowania oznaczonych symbolem B C E F.

W pracy wykorzystane zostały cztery z sześciu stwierdzeń z w/w kwestionariusza, ponieważ ściśle odpowiadają one zachowaniom agresywnym badanej młodzieży i najlepiej odzwierciedlają poruszany problem. Rycina 1 prezentuje natężenie cech zachowania o typie agresywnym w obu badanych podgrupach młodzieży.

Uzyskane wyniki badań pozwalają stwierdzić, iż młodzież pochodząca z rodzin z problemem alkoholowym posiada wyższy poziom agresji niż młodzież pochodząca z rodzin bez tego problemu. Wynika z tego, że młodzież z rodzin z problemem alkoholowym jest bardziej narażona na agresję, gdyż dom rodzinny przestaje być dla nich azylem bezpieczeństwa. Nieustające awantury, stres związany z tą sytuacją, przemęczenie psychiczne odraogowują najczęściej na swoich rówieśnikach.

OMÓWIENIE

Ranschburg definiuje agresję jako „każde zamierzone działanie – w formie otwartej lub symbolicznej – mające na celu wyrządzenie komuś lub czemuś szkody, straty lub bólu” [6,9]. Jak pisze J. M. Wolińska przykładem takiego pojmowania agresji jest definiowanie jej przez grupę psychologów z uniwersytetu w Yale jako: „działania, którego celem jest wyrządzenie szkody osobie lub przedmiotowi, na który zostanie skierowana (...), sprawienie mu cierpień moralnych i fizycznych itp” [9]. We-

dług M. Ochmańskiego „agresja u dzieci przejawia się w postaci bójek, kłótni, skarżenia, plotek, mściwości w stosunku do innych” [3]. Na podstawie badań można przypuszczać, iż istnieje zależność między występowaniem agresji u młodzieży a istnieniem problemu alkoholowego w rodzinie. Formy zachowań agresywnych typu: obrzucanie innych obelżywymi słowami, używanie przemocy fizycznej, mszczenie się z byle powodu, czerpanie przyjemności z denerwowania i doprowadzania kogoś do złości w zdecydowanej większości są reprezentowane przez młodzież z grupy I - szej tj. z rodzin z problemem alkoholowym. W tej grupie, aż 83,3% uczniów obrzuca innych obelżywymi słowami, przy czym w grupie II - giej (młodzież bez problemu alkoholowego w rodzinie) tego rodzaju zachowania występują zdecydowanie rzadziej – stosuje je 13,3% uczniów. Podobnie przedstawia się sytuacja, w analizie czerpania przez młodzież przyjemności z denerwowania i doprowadzania innych do złości. Przyjemność z tego rodzaju zachowania odczuwa 73,3% młodzieży z grupy I – szej i 26,7% z grupy II. Uczniowie z rodzin z problemem alkoholowym zdecydowanie też częściej przejawiają zachowania typu: mszczą się z byle powodu - 66,7%, czy też używają przemocy fizycznej – 63,3%. Dla porównania, młodzież z rodzin bez problemu alkoholowego owe zachowania przejawia (odpowiednio do wyżej wymienionych) w 16,7% i 10%.

Jak podaje Izdebska, rodzina z problemem alkoholowym „nie gwarantuje dziecku poczucia bezpieczeństwa, cechują ją: brak konsekwencji w postępowaniu rodziców, brak porządku w organizacji dnia, ponieważ w każdej chwili może wystąpić coś nieprzewidzianego” [2]. Sytuację domową cechuje zła atmosfera wychowawcza, ciągłe awantury między rodzicami, brak zainteresowania dzieckiem, jego sprawami, rozwojem, edukacją. Dzieci z rodzin obciążonych alkoholizmem stają się nadmiernie lękliwe, nadpobudliwe, wykazują stany niepokoju, lęku, podwyższonej agresywności [2,3,7].

W związku z tym, że atmosfera wychowawcza panująca w rodzinach nadużywających alkohol jest szczególnie trudna, dzieci z tych rodzin żyją „(...) nieustannie w atmosferze zagrożenia wynikającego z konfliktów między rodzicami, awantur (...)” [3].

Nadużywanie alkoholu przez rodziców prowadzi do zanikania więzi uczuciowych w rodzinie, u dzieci wywołuje frustrację, objawy zaburzeń nerwicowych. Dzieci żyjące w tych rodzinach od najmłodszych lat spotykają się z wulgarnym słownictwem, rękoczynami, bójkami i innymi aktami przemocy [2,3].

Z badań J. Łopuskiego wynika, że 90% dzieci ojców nadużywających alkoholu chorowało na nerwice, przeżywały lęki nocne, nadmierną płaczliwość [1,2]. Przeżycia, jakich doświadcza dziecko w rodzinie z problemem alkoholowym pozostawiają trwałe ślady w jego psychice i przenoszą się na późniejsze, dorosłe życie [1]. „Niewłaściwy stosunek do dziecka w rodzinie alkoholowej - pisze M. Ryś – ciągle przeżywanie negatywnych uczuć takich jak: wstyd, bezradność, lęk, strach, poczucie winy, gniew, złość, agresja prowadzą do odczuwanych w wieku dorosłym trudności, w doświadczeniu i wyrażaniu samego siebie”. Dzieci żyjące w tych rodzinach uczą się określonych negatywnych zachowań i stosują je w kontaktach z rówieśnikami.[3,7]. Podobnie twierdzi I. Pufal – Struzik. Jej zdaniem dzieci mające zaburzone relacje emocjonalne z rodzicami, cechuje stałe poczucie zagrożenia, lęk, wrogość, które powodują silne napięcia emocjonalne, a w konsekwencji agresję, negatywizm, zaburzenia w doświadczeniu własnej podmiotowości [5]. Wyniki badań własnych pozwalają na domniemanie istnienia zależności między skłonnością dziecka do zachowań agresywnych a wychowywaniem się w rodzinie z problemem alkoholowym.

Sytuacja dziecka w rodzinie patologicznej – alkoholowej jest szczególnie trudna, wymaga, zatem często interwencji i pomocy różnych profesjonalistów: pedagogów, psychologów, pielęgniarki szkolnej, stowarzyszeń i grup wsparcia.

WNIOSKI

1. Wychowywanie się w rodzinie z problemem alkoholowym jest czynnikiem predysponującym do rozwoju agresji u dzieci.
2. Rozległość problemu rodzi potrzebę zorganizowania profesjonalnej, długotrwałej i wielokierunkowej pomocy dziecku i rodzinie z problemem alkoholowym w celu zmniejszenia liczby młodzieży z zaburzonym rozwojem osobowości.

PIŚMIENNICTWO

1. Formański J.: Psychologia środowiskowa. Wydawnictwo Lekarskie PZWL, Warszawa 2004, 150 – 156.
2. Izdebska J.: Dziecko w rodzinie u progu XXI wieku. Niepokoje i nadzieje. Trans Humana Wydawnictwo Uniwersyteckie, Białystok 2000, 63 – 66.
3. Ochmański M.: Alkoholizm ojców a sytuacja rodzinna i szkolna dzieci. Wydawnictwo UMCS, Lublin 2001.
4. Pleszak A. i wsp.: Wpływ wychowania w rodzinie z problemem alkoholowym na rozwój uzależnienia od alkoholu w wieku dorosłym. *Annales Universitatis Mariae Curie – Skłodowska*, VOL.LIX, SUPPL. XIV, 367, Lublin 2004, 432 – 437.
5. Pufal – Struzik I.: Wychowanie w rodzinie a agresywność dzieci. *Annales Universitatis Mariae Curie – Skłodowska*, VOL.LIX, SUPPL. XIV, 381, Lublin 2004, 521 – 525.
6. Ranschburg J.: Lęk, gniew, agresja. Warszawa, WSiP, 1993, 93.
7. Ryś M.: Rodzina z problemem alkoholowym jako rodzina dysfunkcyjna, *Studia nad Rodziną* 1998 nr 2, 68 – 73.
8. Sztander W.: Poza kontrolą. Dzieci w rodzinie z problemem alkoholowym. Państwowa Agencja Rozwiązywania problemów alkoholowych, Warszawa 1994.
9. Wolińska J. M.: Agresywność młodzieży, problem indywidualny i społeczny. Wydawnictwo UMCS, Lublin 2003, 13 – 20.

STRESZCZENIE

Niepokojące rozmiary wzrostu nadużywania alkoholu, jakie w ciągu kilkadziesiąt lat notujemy w Polsce i na całym świecie, zagrażają wychowawczej roli rodziny. W rodzinach nadużywających alkoholu obserwuje się niezaspokojenie podstawowych potrzeb rozwojowych dziecka, co w konsekwencji prowadzi do niepowodzeń szkolnych i trudności wychowawczych. Wczesne doświadczenia i przeżycia w domu rodzinnym mają decydujące znaczenie dla całego późniejszego rozwoju osobowości człowieka. Dziecko uwikłane w brutalne i agresywne stosunki, przyswaja sobie nie tylko wadliwe wzory ról społecznych, ale również uczy się zachowań agresywnych, które z kolei przenosi na płaszczyznę kontaktów pozarodzinnych. Zasadniczym problemem badawczym było udzielenie odpowiedzi na pytanie – Czy alkoholizm rodzica ma wpływ na zachowania agresywne dzieci? Badania przeprowadzono wśród uczniów pierwszych klas Gimnazjum w wybranej losowo Szkole Gimnazjalnej w Białymstoku. W badaniach wzięło udział 60 dzieci (22 dziewcząt i 38 chłopców). Wyniki badań pozwalają stwierdzić, że wychowywanie się w rodzinie z problemem alkoholowym jest czynnikiem predysponującym do rozwoju agresji u dzieci. Rozległość problemu rodzi potrzebę zorganizowania profesjonalnej, długotrwałej i wielokierunkowej pomocy dziecku i rodzinie z problemem alkoholowym w celu zmniejszenia liczby młodzieży z zaburzonym rozwojem osobowości.

SUMMARY

The disturbing extent of the increase in alcohol overuse, which has been observed over the last a few dozen years in Poland and all over the world, jeopardizes the educational role of the family. What is easily observable, in families where alcohol is overused, children's basic developmental needs are not satisfied. This, consequently, leads to failures at school and causes educational difficulties. Early experiences and events taking place at home are decisive for all the later development of a human's personality. A child who is embroiled in brutal and violent relations not only acquires incorrect patterns of social roles but also learns violent behaviours, which they in turn transmit to the plane of interpersonal relations outside the family. The basic research subject was to find the answer to the question: 'Does one parent's alcoholism influence children's violent behaviours?' The research was conducted among first form students from a 'gimnazjum' (a junior secondary school) in Białystok, chosen at random. 60 children (22 girls and 38 boys) took part in the research. The results of the research enable one to state that being brought up in a family afflicted with the alcoholic problem is a factor predisposing to the development of violence in children. The extent of the problem causes the need for arranging professional, long-lasting and multidirectional help for both a child and a family with the alcoholic problem, so as to make the number of teenagers with disturbed personality decrease.

Ryc. Nr 1. Wykres poziomą agresji (w %)

